

M. Ākif Aydın, Prof.Dr.

1948 yılında Tokat Niksar'da doğdu. İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi [1971]) ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden (1974) mezun oldu. İstanbul Üniversitesi'nde "Osmanlı Aile Hukukundaki Gelişmeler ve Hukuk-ı Āile Kararnamesi (XIX ve XX. Asır)" adlı teziyle doktorasını tamamladı (1981). Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Anabilim Dalı'na yardımcı doçent olarak atandı (1983). 1987 yılında doçent, 1993'te profesör oldu. Marmara Üniversitesi'nden emekli oldu. Halen İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesidir.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Yayın No. 1236
İSAM Yayınları 256
Temel Kültür Dizisi 38
© Her hakkı mahfuzdur.

OSMANLI HUKUKUNA GİRİŞ -Klasik Dönem-

M. Ākif Aydın

TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)
tarafından yayına hazırlanmıştır.
İcadiye-Bağlarbaşı Cad. 38 Üsküdar/İstanbul
Tel. 0216. 474 08 50
www.isam.org.tr yayın@isam.org.tr
© Her hakkı mahfuzdur.

Bu kitap
Türkiye Diyanet Vakfı Mütcevelli Heyeti'nin 28.12.2004 gün
ve 1163 sayılı kararıyla basılmıştır.

Birinci Basım: Kasım 2023
ISBN 978-625-428-418-2

Kapak görseli: İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi
24 Numaralı Sicil, 28^{a-1}

Basım, Yayın ve Dağıtım

TDV Yayın Matbaacılık ve Tic. İşl.
Ostim OSB Mahallesi, 1256 Cadde, No: 11
Yenimahalle/Ankara
Tel. 0312. 354 91 31 (pbx) Faks. 0312. 354 91 32
bilgi@tdv.com.tr
Sertifika No. 48058

Aydın, M. Ākif

Osmanlı hukukuna giriş -klasik dönem-/M. Ākif Aydın. İstanbul ; Ankara :
İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) ; Türkiye Diyanet Vakfı, 2023.

184 s. ; 19,5 cm. – (Yayın No. ; 1236. İSAM Yayınları ; 256. Temel Kültür
Dizisi ; 38)

Dizin ve kaynakça var.

ISBN 978-625-428-418-2

Bilgehan'ımın aziz hatırasına
Bu dünyada bir nesneye yanar içim göynür özüm
Yiğit iken ölenlere gök (göv) ekini biçmiş gibi

İçindekiler

Kısaltmalar 11

Önsöz 13

Giriş

OSMANLI HUKUKUNUN OLUŞUMU 17

Birinci Bölüm

OSMANLI HUKUKUNUN GENEL YAPISI 23

I. Şer'î ve Örfî Hukuk Ayırımı 23

II. Şer'î Hukuk/İslam Hukuku ve Şer'î Hukukun
Oluşum Süreci 27

III. Osmanlı Devleti ve İslam Hukuku 31

IV. Örfî Hukuk ve Tarihî Kökeni 34

İkinci Bölüm

ŞER'Î ve ÖRFÎ HUKUK İLİŞKİSİ 41

I. Genel Olarak 41

II. Şer'î ve Örfî Hukukun Düzenlediği Alanlar 45

III. Osmanlı Kanunnameleri ve Şer'î Hukuk 48

Üçüncü Bölüm

KANUNNAMELER 55

I. Kanunnamelerin Örfî Hukuktaki Yeri 55

II. Hazırlanışı 61

III. Esnaf ve Zanaatkârlarla İlgili Nizamlar 66

Dördüncü Bölüm

MAHKEMELER 67

- I. Klasik Osmanlı Mahkemesi (Meclis-i Şer') 67
- II. Kadıların Tayini 69
- III. Kadıların Maaşları/Mahkeme Harçları 73
- IV. Kadıların Yardımcıları 75
 - A. Nâip 75
 - B. Kâtip 77
 - C. Şühûdü'l-Hâl 79
 - D. Kassam 81
 - E. Muhtesip 82
 - F. Muhzır 83
- V. Kadıların Görevleri 83
 - A. Hukuki-Adlî Görevleri 83
 - B. İdarî Görevleri 92
 - C. Mahallî Yöneticileri / Ehl-i Örfü Denetlemesi 97

Beşinci Bölüm

DİVANLAR ve DİĞER YARGI KURUMLARI 103

- I. Dîvân-ı Hümâyun 105
- II. Cuma Divanı 111
- III. Çarşamba Divanı 113
- IV. Kazasker Divanı 115
- V. Beylerbeyi (Eyalet) Divanları 117
- VI. Diğerleri 118

Altıncı Bölüm

OSMANLI HUKUKUNDA RESMÎ MEZHEP ANLAYIŞI 121

- I. İslam Hukuk Tarihinde Mezhepler 121
- II. Osmanlı Devleti'nde Mezhep Uygulaması 123

Yedinci Bölüm

FETVA, FETVA ve KAZA İLİŞKİSİ 131

- I. Fetva Kurumu ve Hukuk Tarihindeki Yeri 131
- II. Osmanlı Uygulanmasında Fetva 133
- III. Şeyhülislamlık 136
- IV. Zorunlu Uygulanan Fetvalar (Maruzlar) 140

Sekizinci Bölüm

GAYRİMÜSLİMLER 143

- I. Zimmîler 143
- II. Müste'menler 159

Sonsöz 163

Kaynakça 167

Dizin 177

Önsöz

Hukuk tarihi, hukuk ve tarihin kesiştiği bir ilim dalıdır. Tarihte çok sayıda devlet kurmuş ve Hun, Göktürk, Selçuklu, Bâbürlü ve Osmanlı başta olmak üzere bunlardan birçoğunu cihanşümul bir devlet haline getirmiş olan milletimizin, dünya hukuk tarihinde aynı ölçüde dikkat çektiği söylenemez. İslam sonrası Türk devletlerinin hukuk sistemlerini İslam hukuku zemini üzerine inşa etmiş olmalarının bunda payı büyüktür. İslam tarihi içerisinde yer alan Türk devletlerinin İslam hukukunun bir parçası olarak değerlendirilmesi yanlış da sayılmaz. Ancak bu devletlerin İslam hukukunu yorumlayış ve uygulayış biçimleri yine de ayrı ayrı ele alınmayı ve uygulamaya getirdikleri zenginliklerin, yaşadıkları dönemin, mevcut hukuki gelenekler ve coğrafya ile irtibatını gösteren ayrı bir ilgiyi hak etmektedir.

Osmanlı Devleti, diğer Türk devletleri içerisinde müstesna bir yere oturmaktadır. Bunun sebepleri arasında hem Türk ve İslam devletleri arasında en geniş coğrafyaya yayılmış devlet olması hem de altı yüzyılı aşan bir ömürle varlığını sürdürmesi sayılabilir. Bu cihanşümul devletin altı asır uyguladığı Osmanlı hukuku iki önemli özelliği ile daha dikkat çekmektedir. Osmanlı yöneticileri bir taraftan İslam hukukunu uygularken -buna, Joseph Schacht'ın ifadesiyle, diğer İslam devletlerinden daha fazla önem verirken- diğer

tarafından tarihten getirdiği tecrübe ve birikimle İslam hukukunun hâkim rengini merkeze alıp geliştirerek bu hukukun gelecekteki uygulamalarına yönelik zengin bir birikim ortaya koymuşlardır. Yine bu birikimle ilgili olarak, hiçbir çağdaş İslam devletinde görülme­yen miktarda yazılı belge ve do­kümanı bizlere miras bırakmışlardır. 25.000 kadar mahkeme defteri, orijinal sicil veya elektronik kopya olarak bugün elimizdedir. Henüz kendilerine ulaşamadığımız en az bir 5-10.000 kadar defter de Osmanlı Devleti'nden ayrılmış olan Balkanlar, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki devletlerin arşivlerinde bulunmaktadır. Bu mahkeme defterlerine ilave olarak sayıları milyonları bulan münferit belge, mühimme, ahkâm ve şikâyet defterleri de Osmanlı Arşivi'nin zengin birikimi arasındadır. Önümüzdeki on yıllarda bu zengin malzemenin kullanılmasıyla Osmanlı araştırmaları ve özellikle Osmanlı hukuku araştırmaları kemiyet ve keyfiyet olarak çok ileri noktalara ulaşacaktır. Bizim otuz-kırk uzman ve tarihçi ile birlikte yayımladığımız ve internette herkesin kullanımına açtığımız 100 ciltlik *İstanbul Kadı Sicilleri*'nin* gördüğü alaka Osmanlı hukuk tarihi ve sosyal tarih araştırmalarının geleceği açısından ümit vericidir. Bu araştırmaların en zor kısmı, alfabe değişikliğiyle birlikte Türk okuyucusunun Osmanlı kaynaklarına doğrudan ulaşma imkânını kaybetmesinin yanında zehirli bir sarmaşık gibi kültürümüze musallat olan sadeleştirme akımının Türkçe'nin on iki-on üç asırlık kelime hazinesini yok etmesidir. Dolayısıyla Osmanlı hukuku araştırmaları, ilgilenenlere kendi öz dilleri olan Osmanlı Türkçesi'ni yabancı bir dil gibi öğrenme zarureti ve güçlüğü de getirmektedir. Bütün bunlara rağmen tüm yönleriyle Osmanlı kültür birikimini öğrenmek bu kültürü taş taş örmekten, hayata geçirmekten zor olmasa gerektir.

* <https://kadisicilleri.org/>

İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) genç Türk aydınlarına kültür mirasımızı çeşitli yönleriyle tanıtılmak adına başlattığı ve bu satırların yazarının da karınca kararınca katkısı olan Temel Kültür Dizisi için benden “Osmanlı hukuku” hakkında temel bilgileri içeren bir kitap yazmamı istemişti. 100 ciltlik *İstanbul Kadı Sicilleri* ve 10 ciltlik *Antik ağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi** projeleri tamamlandıktan sonra, evvela çok önceleri tamamlamam gereken *Osmanlı Aile Hukuku* (Klasik, 2017) alışmamı bitirip Osmanlı hukukunu yazmaya başladım. Kısa bir süre sonra hazırlamakta olduğum kitabın Temel Kültür Dizisi’nin genel hacmini aşacak boyutta olduğu anlaşıldı. Bunun zerine kullanılan belgelerin bir kısmının orijinallerinin de yer aldığı ve daha çok konuyla yakından ilgilenenlere hitap eden *Osmanlı Hukuku: Devlet-i Aliyye’nin Temeli* kitabım tamamlandı ve İSAM Yayınları’ndan ıktı (2020). Dolayısıyla İSAM’a kitap taahhdm yerine getirdiğimi düşünmeye başlamıştım. Ancak İSAM yöneticileri Temel Kültür Dizisi’ne verdiğim szn yerine gelmediğini düşünerek benden bu dizinin hacmine uygun bir kitap yazmamı istediler. Elinizdeki kitapla İSAM’ın bu talebini, bana göre ikinci defa yerine getirmiş oluyorum. Bu kitabın önceki kitaptan farkını şöyle ifade edebilirim: Bu kitapta Osmanlı hukukunda uzmanlaşmak isteyenler değil de genel okuyucu hedef alındığından, hacim yarı yarıya azaltılmış; ister istemez ayrıntıya daha az yer verilmiş oldu. Ayrıntıları merak edenlere geniş içerikli diğer eserime bakmalarını öneririm. Öncekinden farklı olarak bu kitapta bugünkü Türkçe’lerine gerektikçe parantez içerisinde yer verdiğimden dolayı daha az sayıda belge kullanmam gerekti. Bundan önce yayımlanmış bulunan *Osmanlı Hukuku: Devlet-i Aliyye’nin Temeli* kitabında olduğu gibi bunda da esas itibariyle Osmanlı hukukunun Tanzimat ncesi dönemi ele alındı. Tanzimat dönemi hem kabul

* <https://istanbultarihi.ist/>

edilen kanunlar ve kurulan hukuk kurumları, mahkemeler açısından hem de bunların dayandığı felsefe bakımından klasik dönemden esas itibariyle farklılık arz etmektedir. Tanzimat dönemi ayrıca ele alınmayı hak eden bir önem ve hacme sahiptir. Bu eserde sadece çok zorunda kalındığında bazı kurum ve uygulamaların Tanzimat sonrası dönemdeki süreç ve devamlılığı hakkında kısa bilgiler verilmekle yetinilmiştir.

Osmanlı hukuku hakkında genel bir fikir edinmek isteyenler için bu kitap, ümit ederim ki zengin bir hazinenin kapısını aralama işlevi görür. Sevindirici olan nokta, bu hazineyi daha fazla tanımak isteyenler için ülkemizde gittikçe artan sayıda Osmanlı araştırmasının yapılmakta oluşudur.

Bu kitabın yazım süreci, kaderin garip tecellisi olarak hayatını sekiz yaşından beri tekerlekli sandalyede geçiren oğlum Bilgehan'ımın önce zatürreye sonra da COVID-19'a yakalanması sebebiyle hastane ile ev arasında geçti. Bir kısmını da uzun süren hastane nöbetleri sırasında onun odasında yazdım. Geçtiğimiz sene İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nü bitiren Bilgehan çok iyi bir tarihçi olma azim ve arzusuna sahipti, son anlarında bile hazırlamayı düşündüğü yüksek lisans teziyle ilgiliydi. Rabbim dünya çilesini yeterli gördü; bu kitabın yayın aşamasında, yirmi altı yaşında onu bizden aldı. Senelerdir ailece geleceğini tahmin ettiğimiz bu âkıbete, bu acı sınava hazır olduğumuzu zannediyorduk, meğer hiç de hazır değilmişiz. Rabbim cennette buluşmayı nasip etsin. Bu kitabı onun aziz hatırasına ithaf ediyorum.

Bu kitabın hazırlanmasında İSAM'ın zengin kütüphanesinden ve veri tabanlarından yararlandım, teşekkür ederim. İSAM Yayınları yetkililerine ve editör Mustafa Demiray'a ayrıca teşekkür ederim.

Beykoz, 01 Ocak 2023